

11. ЦДАВОВУ. – Ф. 1571, оп. 1, спр. 1.
12. ЦДАВОВУ. – Ф. 1777, оп. 1, спр. 2.
13. ЦДАВОВУ. – Ф. 1777, оп. 1, спр. 8.
14. ЦДАВОВУ. – Ф. 1968, оп. 1, спр. 1.
15. ЦДАВОВУ. – Ф. 1982, оп. 1, спр. 3.
16. ЦДАВОВУ. – Ф. 1997, оп. 1, спр. 1.
17. ЦДАВОВУ. – Ф. 2036, оп. 1, спр. 1.
18. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 1, оп. 20, спр. 359.
19. ЦДАГО. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1063.

Надійшла до редколегії 30.04.2014

УДК 94:329(477)

О. Ф. Нікілєв

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛІКВІДАЦІЯ МТС В УКРАЇНІ: СПОДІВАННЯ ТА НАСЛІДКИ (СОЦІАЛЬНО-КАДРОВИЙ ВИМІР)

Розглянуто практично недосліджене питання соціальних результатів ліквідації машинно-тракторних станцій, здійснене в руслі Хрущовських реформ середини 1950-х – середини 1960-х рр. Подано причини рішення керівництва ліквідувати МТС та передати її до колгоспів.

Зазначено, що правильна ідея зосередити у колгоспах техніку через недостатню продуманість не вирішила проблему кадрового забезпечення інженерної служби колгоспного виробництва.

Ключові слова: машинно-тракторні станції, Хрущовські реформи.

А. Ф. Никилев

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ЛИКВИДАЦИЯ МТС НА УКРАИНЕ: НАДЕЖДЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ (СОЦИАЛЬНО-КАДРОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ)

Рассмотрены практически неисследованные вопросы социальных результатов ликвидации машинотракторных станций, осуществленной в русле Хрущевских реформ середины 1950-х – середины 1960-х гг. Подано причины решения руководства ликвидировать МТС и передать ее в колхозы. Отмечается, что верная идея сосредоточить в колхозах технику через недостаточную продуманность не решила проблему кадрового обеспечения инженерной службы колхозного производства.

Ключевые слова: машинно-тракторные станции, Хрущевские реформы.

O. F. Nikiliev

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

LIQUIDATION OF MTS IN UKRAINE: EXPECTATIONS AND CONSEQUENCES (SOCIAL AND HUMAN ASPECTS)

It is considered almost unexplored questions of social results of liquidation of stations of cars and tractors, the middle carried out in line with Khrushchev's reforms of the 1950th – the middle of the 1960th. It is given the reasons of the decision of the management to liquidate MTS and to transfer her to collective farms. It is noted that absence in collective farms of opportunities quickly to use agricultural machinery was one of burning issues. The state monopoly and conservatism of management personnel was the cause of such situation. Instead of liquidated MTS which carried out coordinating and administrative functions concerning collective farms, were created new with similar duties elimination. Therefore in them left part of employees of MTS. It were experts with the higher and secondary vocational education. Other part of employees of the disbanded structures, according to the code about work, distributed at will for work in other organizations of system of repair and agricultural machinery production. As a result of such actions I got to collective farms a small amount of technical officers absolute majority from which made practicians. Attempts of the state to change a situation to the best are shined, methods by means of which she tried to correct a situation and their low productivity are shown. It is noted that the right idea to concentrate in collective farms equipment through insufficient reasonableness didn't solve a problem of staffing of engineering service of collective-farm production.

Key words: machine and tractor stations, Khrushchev's reforms.

Проблеми пертурбації в аграрній сфері за часів Хрущовської відлиги мають уже достатню історіографію. У цьому контексті належне висвітлення отримав і такий феномен, як ліквідація машино-тракторних станцій. Проте і на сьогодні цю проблему дослідники продовжують розглядати під традиційним кутом зору – економічним, а саме – економічні наслідки для колгоспної системи реформування МТС [2–5]. Тож поза їх увагою продовжує залишатися ціла низка інших аспектів, у тому числі і такі, як соціальний, освітній, власне – ситуація з кадровим забезпеченням служб, що мали відповідати у господарствах за техніку, та їх якісним і кількісним складом. Саме відсутність публікацій із соціальних наслідків здійсненої реформи і зумовила вибір теми даного повідомлення.

Курс на потужне піднесення сільського господарства у найкоротші строки, проголошений новим керівництвом КПРС на чолі з М. Хрущовим, яке прийшло до влади в партії та в країні після смерті Й. Сталіна, хоч і мав певний рівень ефективності порівняно з попереднім періодом, проте не давав результатів, на які розраховува-

ли очільники держави. Заходи, що вживалися для цього починаючи з 1954 р., а це, у першу чергу, структурно-організаційні зміни всередині самої сільськогосподарської галузі, а також залучення до вирішення проблем ефективності колгоспного виробництва жителів міста, не давали очікуваних результатів. Однією з гострих проблем продовжувала бути проблема відсутності у колективних господарств можливостей оперативного використання сільськогосподарську техніку через належність її державним структурам і неможливість оперативного впливу на керівників служб та їхніх підлеглих, у підпорядкуванні яких вона знаходилася.

Можливість змінити таке становище і у такий спосіб підвищити ефективність роботи колгоспів М. Хрущов та його найближче оточення побачили у реорганізації МТС. З цією метою, у березні 1958 р. було прийнято рішення про ліквідацію машинно-тракторних станцій взагалі і передачу їх виробничої бази разом з обслуговуючими її механізаторськими кадрами і інженерно-технічним та управлінським персоналом колгоспам [1, с. 232–233]. Але, як і попередні заходи, застосовувані у ході вирішення проблеми по потужному піднесенню сільського господарства, цей також виявився недостатньо ефективним, порівняно із задумом. Тож виробництво небагато виграло від проведеної реформи.

Так, у зв'язку з ліквідацією машинно-тракторних станцій, в їх особі ліквідовувалися органи, що здійснювали контролюючо-координаційні функції щодо колективних господарств на районному рівні. Для компенсації втрати цих структур мали відродитися органи з аналогічними функціями – районні інспекції сільського господарства (РІСГ), які потребували своїх штатів. Крім того, у районах мали функціонувати підприємства, призначення яких полягало у здійсненні ремонту техніки, переданої колгоспам, – ремонтно-технічні станції (РТС). Через необхідність заповнення вакансій новостворених керівних і виробничих структур районної ланки, переважна більшість працівників МТС була переведена до їх складу. Значна частина, а це були ті, хто не погодився на пониження свого посадового статусу, або на зміну профілю діяльності, – отримали направлення на роботу в інші організації системи ремонту та виготовлення сільгосптехніки Міністерства сільського господарства, розташовані в інших районах, а то і областях республіки.

У результаті здійсненої реорганізації село, його матеріальне виробництво отримало досить незначну частку інженерів і техніків. Так, із 34 376 спеціалістів, що на березень 1958 р. знаходилися у складі машинно-тракторних станцій, у колгоспи було передано лише 5 772 особи [8, арк. 211, 219], або 16,2 % загальної їх кількості, 77 % залишилися на районному рівні: у складі РТС, РІСГ, контрольно-насінневих, агрохімічних лабораторій, інших сільськогосподарських організацій та підприємств, у тому числі й ремонтного профілю. Решта перейшла

працювати в установи і підприємства, не пов'язані з сільськогосподарським виробництвом. Тобто у колгоспах почала працювати лише мінімальна кількість інженерно-технічних працівників МТС.

У якісному плані результати також виявилися протилежними ідеї здійсненого заходу. Серед переведених до колгоспів працівників переважну більшість, а саме 55,9 % становили практики, лише 4 % – особи з вищою освітою, інші – з середньою спеціальною, та й то не завжди аграрного профілю [9, арк. 57]. Через недостатність отримання матеріальною сферою галузі працівників інженерна служба почала створюватися далеко не у кожному колгоспі. Так, у 1959 р., тобто за рік після початку реформування, лише у 6 859 господарствах з 10 900 були встановлені посади інженерів і техніків [10, арк. 52]. В інших через відсутність відповідних фахівців належного рівня, це питання залишалося відкритим.

Фактично, з ліквідацією МТС і передачею їхніх функцій сільгоспартіям ті опинилися у складному становищі. Вони, практично на голому місці і у стислі терміни мусили організовувати власну ремонтну базу, вирішувати широке коло питань, пов'язаних з обслуговуванням машинно-тракторного парку, забезпеченням його технікою, обладнанням, запасними частинами, паливно-мастильними матеріалами тощо. Для цього ж у них не було відповідного кадрового потенціалу. Тож проблема кадрового забезпечення колгоспного виробництва продовжувала залишатися гострою.

Вихід із ситуації партійно-державне керівництво, вбачало у продовженні залучення представників промисловості та господарських органів. Але в умовах непопулярності адміністративних методів воно мусило вже вдаватися до задіяння більш завуальованих прийомів їх упровадження. Для цього було застосовано таку форму, як патріотичні почини.

Українське республіканське партійне керівництво ініціювало почин інженерів і техніків, ідея якого полягала у переході інженерів і техніків промислових підприємств та сільськогосподарських установ на роботу до колгоспів для налагодження кваліфікованого обслуговування сільськогосподарської техніки, що надійшла туди після розформування МТС. У вересні 1959 р. ЦК КПУ розробив і від імені інженерів і техніків Київської області опублікував у центральних республіканських газетах звернення до всіх інженерно-технічних працівників із закликом їхати у колгоспи. Постановою проголошувалося обов'язкове забезпечення прибуваючих фахівців житлом, заробітною платою, не нижчою, ніж на попередньому місці роботи, обіцялося працевлаштування дорослих членів їх сімей за фахом, надання дітям шкільного віку можливостей для отримання повноцінної освіти, а дошкільнятам – виховання у яслах та дитячих садках [10, арк. 58].

Партійні організації на місцях, керуючись відповідними розпорядженнями, підтримали вказівку «згори». Керівництво республіки, «відгукуючись» на «широку підтримку» інженерно-технічними працівниками цього звернення, видало спеціальну постанову, якою легітимизувався рух по залученню даної категорії працівників до обслуговування переданої до колгоспів з МТС техніки. Було визначено необхідну для направлення в село кількість спеціалістів, а саме – 3 200 осіб, з них обов'язково 2 200 – з промисловості і 1 500 – із сільської місцевості: РТС та інших сільськогосподарських організацій [10, арк. 52]. Указана кількість була розкладена на всі області республіки.

Але, незважаючи навіть на обіцяні постановою соціально-економічні пільги тим, хто переїжджав до колективних господарств, цей почин не набув бажаного поширення, особливо серед міських жителів. Далися взнаки майже шість років безперервних пропагандистсько-господарських кампаній. У результаті, партійні організації змогли залучити з промислових підприємств міст лише 1 828 осіб, у тому числі тільки 817 інженерів і техніків, з [10, арк. 53] тобто 37% від плану. Інші були працівниками районних структур сільськогосподарського профілю.

І хоча сама по собі ідея задіяння у колгоспному виробництві заводських інженерно-технічних працівників – носіїв передових технологій і вищої, порівняно з колективними господарствами, організації праці, які об'єктивно могли сприяти швидкому й ефективному формуванню нової для колгоспного виробництва галузі, була привабливою, проте на практиці втілення її, через реалії тогочасного колгоспного буття: слабку матеріально-технічну базу господарств, недосконалу організацію виробництва у них, низький рівень соціально-культурних та побутових умов життя на селі, адміністративні методи реалізації – відбувалося досить складно. Суворі вказівки забезпечити соціально-побутові потреби новоприбулих інженерно-технічних працівників, багато господарств не виконали. Для цього українське село кінця 50-х – початку 60-х рр. просто не мало ані матеріальної бази, ані фінансових можливостей. У результаті, прибулим інженерно-технічним працівникам встановлювалася низька заробітна плата, яка, до того ж, виплачувалася нерегулярно. Наприклад, навіть на грудень 1964 р. у республіці нараховувалося ще 15 % господарств, де платню працівникам керівних і технологічних ланок видавали від 8 до 2 разів на рік [6, арк. 34, 36].

Не останню роль при цьому відігравав і суб'єктивний фактор. Частю правління колгоспів, виходячи з інтересів колгоспників-практиків, що очолювали технічно-ремонтні служби, під різними приводами відмовляли у прийнятті на роботу присланим їм спеціалістам. Не рідко мали місце і такі випадки, коли прибулий інженер або технік налагоджував роботу інженерної служби, а правління після цього відмовлялося від його послуг, призначаючи при цьому керівником практика

зі своїх колгоспників. Фактично, керівництво колгоспів своїми діями гальмувало процес підвищення інтелектуального потенціалу колгоспного виробництва. Але, з іншого боку, це була своєрідна реакція села на директивно-адміністративні методи вирішення його економічних, виробничих проблем, непродумане втручання в його соціально-виробничу структуру, у результаті чого зачіпалися інтереси його працівників.

Наслідком такого ставлення до прибуваючих спеціалістів було розчарування останніх у своїх сподіваннях і полишення ними роботи. Так, на кінець 1960 р. – першого року дії «почину київських інженерів» – назад повернулося 557 осіб, основну масу яких, а саме – 87 %, становили інженерно-технічні працівники промислових підприємств міста [7, арк. 133].

Отже, правильна і продуктивна сама по собі ідея зосередити усі обслуговуючі виробничий процес у колективних господарствах структури в одних руках, а саме у колгоспах, і таким чином, урешті-решт, завершити формування моделі колгоспного виробництва у відповідності з моделлю соціально-економічних відносин, що існували на селі вже близько трьох десятиріч років, виявилася недостатньо ефективною, порівняно із задумом. Вона не була продумана у всіх деталях, почала вирішуватися без достатньої розробки інших, доповнюючих заходів, у першу чергу соціально-побутового характеру, тож не мала очікуваних від неї результатів і не вирішила проблему кадрового забезпечення інженерної служби колгоспного виробництва.

Бібліографічні посилання

1. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1980) : в 15 т. / общ. ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. – 9-е изд., доп. и испр. – М., 1985. – Т. 8. – С. 232–233.
2. Панченко П. П. Развитие сельского хозяйства Украинской ССР (1959–1980) / П. П. Панченко. – К., 1980.
3. Плющ М. М. Хрущов і проблеми технічного переозброєння народного господарства (1953–1964) / М. Плющ // Історія в школі. – 1999. – № 7. – С. 6–10.
4. Ровчак Л. В. Машинно-тракторні станції в Україні (50-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Л. В. Ровчак. – Донецьк, 2000.
5. Сай Н. О. К вопросу укрепления колхозов и МТС Украины руководящими кадрами в 1953–1959 гг. / Н. Сай // Тр. Харьков. сельскохозяйств. ин-та : сб. науч. работ кафедры марксизма-ленинизма. – Х., 1962. – Т. 40. – С. 198–223.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 27, оп. 19, спр. 4633, арк. 34, 36.
7. ЦДАВОВУ. – Ф. 27, оп. 1, спр. 924, арк. 133.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1, оп. 31, спр. 707, арк. 211, 219.
9. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 31, спр. 997, арк. 57.
10. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 31, спр. 1256, арк. 52.

Надійшла до редколегії 15.04.2014